

Arbetsplan för förskolan

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK ✓

1001250327

Förskola- lågstadium

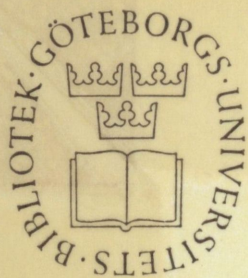
Samverkan för kontinuitet

TILLHÖR REFERENSBIBLIOTEKET
UTLÅNAS EJ

F
äroplan
0

Socialstyrelsen

Biblioteket i Mölndal

Eab

Ex 4

Förskola – lågstadium

Förskola – lågstadium

Samverkan för kontinuitet

Socialstyrelsen
LiberFörlag Stockholm

FÖRSKOLESEMINARIET I GÖTEBORG
BIBLIOTEKET

ISBN 91-38-90091-2
Grafisk formgivning: Bertil Porsfelt
© 1981 LiberFörlag
Bohusläningens AB, Uddevalla 1981

Innehåll

Förord 7

Förskolans och skolans utveckling 9

Förskolan 9

Skolan (lågstadiet) 12

Likheter och skillnader 15

Hittillsvarande samverkan 20

Officiella dokument 20

Befintlig samverkan 22

Erfarenheter av forskning 23

Förskolans och skolans sociala och pedagogiska funktioner 25

Sociala mål – pedagogisk verksamhet 25

Förskolan – förberedelse för skolan och livet 27

Flexibel verksamhet 33

Föräldrarnas roll vid skolstarten 36

Fortsatt samverkan 40

Syfte och inriktning 40

Allmänna förutsättningar 41

Kommunal och statlig samverkan 43

Referenslitteratur 49

Förord

Samverkan mellan förskolan och lågstadiet har intensifierats och utvecklats under en följd av år. Syfte och former har förändrats. Inför den allmänna förskolans genomförande vid mitten av 1970-talet startade en rad forskningsprojekt på socialstyrelsens och skolöverstyrelsens initiativ. Flera av dessa projekt har avslutats men några pågår fortfarande. Försöksverksamhet har också bedrivits och bedrivs i många kommuner.

Med utgångspunkt i resultat från forskning och försöksverksamhet samt andra erfarenheter av samverkan vill socialstyrelsen i denna arbetsplan för förskolan uppmärksamma frågor som är viktiga för den fortsatta utvecklingen av samverkan mellan förskolan och lågstadiet. Frågor som även är viktiga för en kvalitativ utveckling av de båda verksamheterna.

Mot bakgrund av en kortfattad beskrivning av förskolans och skolans utveckling samt befintlig samverkan diskuteras förskolans och skolans pedagogiska och sociala funktioner. Hur förskolans och lågstadiets verksamheter bättre kan anpassas till barnens behov och utveckling är en viktig fråga i detta sammanhang. Vidare behandlas behovet av att mer än hittills uppmärksamma föräldrarnas roll i samband med skolstarten. Ett avsnitt tar upp förskolans möjligheter att på ett mångsidigt sätt förbereda barnen för skolan. Avslutningsvis anges allmänna förutsättningar för utveckling av en samverkan som inriktas på kontinuitet i förskolans och lågstadiets inre verksamheter.

Skriften, som utarbetats i samråd med representanter för skolöverstyrelsen, vänder sig i första hand till socialnämnderna, ledningspersonal och andra som svarar för förskolans utveckling men också till kommunalt ansvariga på skolans område. Det är socialstyrelsens förhoppning att skriften ska tjäna som underlag för initiativ och beslut som leder till att samverkan mellan förskolan och lågstadiet inriktas på kvalitativ utveckling av verksamheterna utifrån barnens behov av kontinuitet och sammanhang.

Stockholm i oktober 1981

Barbro Westerholm

Förskolans och skolans utveckling

Förskolan

Framväxt

Förskolan har från mitten av 1800-talet växt fram ur två olika behov, dels barnens behov av stimulerande lek och samvaro med andra barn och vuxna utanför hemmet, dels deras behov av omsorg medan föräldrarna förvärvsarbetar. Barnträdgårdarna/lekskolorna var svaret på det förstnämnda behovet. De ordnades främst för medelklassens barn. Barnkrubborna, daghemmens föregångare, kom i första hand till för att ensamstående mödrar ur arbetarklassen skulle kunna försörja sig och sina barn med arbete utanför hemmet.

För att få en bättre och jämnare kvalitet på förskoleverksamheten i landet beslutade riksdagen 1943 om en samordnad central tillsyn. Socialstyrelsen blev tillsynsmyndighet och gav 1944 ut de första anvisningarna för verksamheten. Samma år inrättades statsbidrag.

Förskollärarytbildningen byggdes ut successivt. Den förstatligades 1963 och är sedan 1977 inordnad i högskolan.

De båda verksamhetsformerna deltidsförskola (barnträdgårdar/lekskolor/deltidsgrupper) och daghem (barnkrubbor) har funnits parallellt sedan förskolans tillkomst. Utbyggnaden av deltidsförskolan har skett i jämn takt sedan mitten av 1940-talet. Daghemmen betraktades länge som en nödlösning när föräldrar hade förvärvsarbete och inte själva kunde ta hand om sina barn. Tidigare barnpsykologisk forskning, med sin starka betoning av mor-barn-relationen, bidrog till denna negativa inställning. Daghemsfrågans koppling till kvinnans ställning i samhället var en annan anledning till att daghemsutbyggnaden kom igång på allvar först under senare delen av 1960-talet.

Flera initiativ har tagits för att förena daghem och deltidsförskola till en gemensam verksamhet. På 1960-talet infördes en statsbidragskonstruktion¹ som skulle underlätta att deltidsgruppsbarnen

¹ Fullt statsbidrag utgår för alla barn i daghemsgrupp om minst två tredjedelar av barnen vistas i daghemmet minst fem timmar.

ingick i daghemsgrupperna. Ökad efterfrågan på daghemsplatser för barn till förvärvsarbetande föräldrar har emellertid försvårat sammanslagning av de båda verksamhetsformerna.

1968 tillsattes barnstugeutredningen för att utreda förskolans inre verksamhet och förutsättningarna för en allmän förskola. På utredningens förslag kom 1975 den första lagstiftningen på förskoleområdet, förskolelagen (från 1977 barnomsorgslagen). Lagen innebär rätt till plats i förskola minst 525 timmar för alla 6-åringar och förtur till plats för yngre barn med behov av särskilt stöd för sin utveckling. I och med lagen tog regering och riksdag för första gången direkt ställning till daghemmens utbyggnad genom att en särskild paragraf ägnades daghemmen, och kommunerna ålades att genomföra en årlig utbyggnadsplanering. Lagen anger också kommunernas skyldighet att genom uppsökande verksamhet informera föräldrarna om förskolan och övrig barnomsorg.

Inför förskolereformen utarbetade barnstugeutredningen ett gemensamt pedagogiskt program för hela förskolan, daghem och deltidsgupper. Programmet angav verksamhetens mål, innehåll, arbets sätt och organisation. Det togs i väsentliga delar av regering och riksdag. Socialstyrelsen fick i uppdrag att starta försöksverksamhet och utvecklingsarbete, konkretisera förskolans mål, innehåll och arbetssätt i en arbetsplan för förskolan samt ta ett samordnande ansvar för förskolepersonalens fortbildning. Uppdraget innebar en precisering och betoning av socialstyrelsens ansvar för förskolans pedagogiska verksamhet.

Förskolan idag

Trots relativt snabb utbyggnad av främst daghemmen under 1970-talet är bristen på förskoleplatser stor. Den aktuella bristen på daghem rör sig om ca 150 000 platser. På sikt kommer det att finnas förväntningar på ytterligare utbyggnad både av daghemmen och deltidsgupperna.

Förskolans mål och allmänna inriktning anges i *barnomsorgslagen*, från 1 januari 1982 *socialtjänstlagen*. Kommunerna har det direkta ansvaret för förskolans verksamhet. Med utgångspunkt i de mål som fastställts av regering och riksdag utarbetar socialstyrelsen *Arbetsplan*

för förskolan. Med den uppdelning arbetsplanen har från hösten 1981 omfattar den *dels* principiella delar som ger vägledning för kommunala riktlinjer och kommunal ledning av förskolans innehåll och arbetsätt, *dels* delar som ger mer konkreta exempel på innehåll och arbetsätt. Arbetsplanen är inte bindande. Personalen har stor frihet att lägga upp verksamheten.

I *Arbetsplan för förskolan* liksom i personalens utbildning och fortbildning har arbetssättet hittills betonats mer än innehållet i förskolan. Detta är en gammal tradition som delvis kan ha sin förklaring i förskolepedagogikens djupa förankring i utvecklingspsykologin, som förklarar *hur* barn lär men inte *vad de bör lära*. Från samhällets sida ställs heller inga krav på att specifika kunskaper ska ges i förskolan.

Betoningen av arbetssättet hänger också samman med barnens ålder och förskolans klart fostrande roll. Denna gäller fostran i vid bemärkelse där hela personlighetsutvecklingen inklusive kunskapsutveckling ingår. Eftersom barn inte kan fostras isolerade från sin omgivande sociala och fysiska miljö, ska förskolan utgå från vad som med ett ofta missbrukat ord kallas "helhetssyn". Det innebär att förskolan utgår från barnens behov och hela uppväxtmiljö och lägger stor vikt vid förutsättningarna för inläring och utveckling, att barnen lär sig nya saker utifrån egna erfarenheter och vad som är viktigt i den egna uppväxtmiljön.

Förskolans socialt fostrande roll avspeglas i daghemmens inre organisation i form av grupper med barn i olika åldrar, lagarbete bland personalen, tjänstgöringstider och öppethållandestider som tar hänsyn till familjernas situation med betoning av föräldrasamarbetet.

Den pedagogiska verksamheten i förskolan bygger i stor utsträckning på barnens egna initiativ, deras nyfikenhet och lust att lära. Barnen skaffar sig nya erfarenheter och kunskaper genom lek och arbete och i olika skapande verksamheter. Personalen söker eftersträva att detta sker i naturliga, vardagliga sammanhang som kan upplevas som meningsfulla av både barn och personal. Måltider och vila/avkoppling ingår som viktiga delar i den pedagogiska verksamheten. Stor betydelse läggs vid barnens samarbete samtidigt som barnen tidigt stimuleras att ta ansvar för sig själva och varandra.

Att förverkliga samhällets intentioner med förskolan innebär vissa svårigheter. Bristen på platser i både daghem och deltidsgupper

utgör ett viktigt problem. Alltför få barn får del av förskolans verksamhet.

Kvalitetsmässigt finns också en rad problem. Den relativt snabba daghemsutbyggnaden under 1970-talet innebar bland annat stor belastning på de kommunala förvaltningarna, stor andel ung och oerfaren förskolepersonal och personalomflyttning.

Viktiga områden att utveckla inom förskolan är frågor kring mål och innehåll i verksamheten. Det finns idag ett behov av att förskolan ges ett klarare pedagogiskt program med mer systematiserat och preciserat innehåll som kan bidra till en jämnare kvalitativ utveckling av den inre verksamheten. Socialstyrelsen ser detta som en angelägen uppgift. Andra områden som behöver belysas och utvecklas är planering och strukturering av verksamheten, gruppmetodik och föräldramedverkan, samarbete med människor i närmiljön. Dessa frågor behandlas närmare i *Arbetsplan för förskolan: Förskolans pedagogiska verksamhet – mål och inriktning*, LiberFörlag, Stockholm 1981.

Skolan (lågstadiet)

Framväxt

Skolan blev 1842 obligatorisk för barn från 7 års ålder. Den var till en början inordnad under kyrkan som länge hade ett starkt inflytande över skolans innehåll.

Vid slutet av 1800-talet blev lärarutbildningen statlig. 1913, 70 år efter den obligatoriska skolans införande, inrättades en överstyrelse för folkskolan (SÖ från 1920) för att få en samordnad och mer enhetlig skolverksamhet i landet.

Efter andra världskriget ökade intresset för en demokratisering av skolan. 1946 års skolkommision föreslog en enhetsskola för alla barn. Den skulle ersätta det tidigare parallellskolsystemet, som innebar att parallellt med folkskolan fanns realskolan för de elever som valde en mer teoretiskt inriktad skolgång. Efter en omfattande försöksverksamhet genomfördes enhetsskolan 1962. Den fick benämningen grundskola.

I den första läroplanen för grundskolan (Lgr 62) fick skolans mål en delvis ny inriktning. Barnens personlighetsutveckling blev ett vik-

tigt mål vid sidan av kunskaper och färdigheter. Elevernas självverksamhet skulle mer än tidigare prägla arbetet i skolan och skolarbetet anpassas till varje elevs utvecklingsnivå.

Utredningen om skolans inre arbete (SIA) ledde till beslut om en ny skolreform vid mitten av 1970-talet. Reformen innebär bland annat förnyelse av arbetssättet, decentralisering av beslutsfattandet, behovsstyrd resursfördelning, ökad elevdemokrati, successivt införande av samlad skoldag. Besluten har ännu inte helt trätt i kraft. Förberedelser för genomförandet pågår.

Skolan idag

Grundskolan är nioårig och obligatorisk för barn från 7 års ålder.

Skolans verksamhet utformas efter föreskrifter och riktlinjer fastställda av regering och riksdag. *Skollagen* anger de grundläggande bestämmelserna för skolans verksamhet. *Skolförordningen* reglerar undervisningens organisation, tjänster, beslutsrätt i olika frågor m m.

Läroplan för grundskolan utarbetas inom SÖ och fastställs av regeringen efter riksdagens godkännande. Läroplanen är bindande. Dess allmänna del omfattar *mål och riktlinjer* för skolans verksamhet, *timplaner* för de olika undervisningsämnenas omfattning och *kursplaner* som anger undervisningens inriktning och innehåll i de olika ämnena.

Ny läroplan för grundskolan (Lgr 80) träder i kraft läsåret 1982/83. Den kompletteras av *kommentarmaterial* som ges ut av SÖ. Detta material behandlar aktuella frågor och problem, redovisar erfarenheter och forskningsresultat och ger exempel på olika arbetssätt men innehåller inga föreskrifter. Syftet är att ge underlag för *lokala arbetsplaner* och inspirera till lokalt utvecklingsarbete.

Skolans mål är enligt skollagen att dels meddela eleverna kunskaper och öva deras färdigheter, dels främja elevernas personlighetsutveckling. Målen konkretiseras i läroplanen.

I regeringsproposition om läroplan (1978/79:180) framhålls de första skolårens betydelse. Det konstateras att tidigare läroplansreformer i alltför stor utsträckning tenderat att bli högstadiereformer. Det är bland annat den uppmärksammade bristen i basfärdigheter läsning, skrivning och räkning som gör att uppmärksamheten nu riktas

på låg- och mellanstadierna och på möjligheterna att utarbeta praktiska arbetsformer med anknytning till förskolans pedagogik.

I den nya läroplanen läggs stor vikt vid de grundläggande färdigheterna att tala, läsa, skriva och räkna. För att fler elever ska uppleva skolan positivt, förordas mångsidighet i innehåll och arbetssätt. Undersökande och experimenterande arbetssätt rekommenderas och te- man som fördjupning inom vissa ämnen. Beträffande metodik sägs att lärare och elever ska välja det arbetssätt som de finner bäst.

Tekniska och praktiska vardagsfärdigheter ska betonas. Barnen förutsätts hjälpa till med dagliga göromål i skolan. På lågstadiet införs moment av hemkunskap och teknisk orientering. Betygen slopas helt på låg- och mellanstadierna.

Timplanerna föreskriver antal veckotimmar per årskurs som bestämmer skoldagens längd: 20 veckotimmar i åk 1, 24 i åk 2 och 30 i åk 3. För varje ämne föreskrivs ett antal veckotimmar inom varje stadium i skolan. Detta leder i praktiken till att skoldagen indelas i schemalagda lektioner för olika ämnen avgränsade från varandra av raster för avkoppling och samvaro med kamrater. Skoldagens längd och indelning bestäms av det kunskapsinnehåll skolan ska förmedla oberoende av föräldrarnas arbetssituation eller förhållanden i övrigt.

Läroplanens kurs- och timplaner styr innehållet i skolans undervisning hårt. Genom att kunskapsstoff och tidsomfattning för varje ämne är relativt väl preciserat i läroplanens kurs- och timplaner blir lektionerna strängt organiserade redan i åk 1. De läromedel som används i skolan binder ofta till bestämda arbetssätt och verksamheten får därigenom ytterligare en styrfaktor, om än informell. I prakti- ken kan detta innebära mycket litet utrymme för barnens egna initia- tiv. Lek och spontan samvaro som är viktiga inslag i förskolans verksamhet, förekommer ytterst sällan under lektionstid.

Barnen delas vanligen upp i klasser efter ålder. Möjlighet att ordna årskurslöst stadium finns men används sällan. Intresset för årskurslös undervisning har dock ökat under senare år. Lärarna tjänstgör i undervisningsarbete under ett visst antal lektionstimmar (för lågstadielärarna 29 veckotimmar). Merparten av övrig arbetstid kan förläggas utanför skolan.

Raster och måltider har inte samma betydelse som lektionerna. Lärarna deltar då inte i samvaron med barnen. Fritid, lov dagar och

ferier ligger helt utanför skolans ansvarsområde även när det gäller lågstadiebarnen.

Skolans lokaler är till utrymme och utrustning anpassade till skolans kunskapsförmedlande roll. Ett klassrum är dimensionerat för stillasittande arbete och rymmer huvudsakligen arbetsbord och stolar för barn och lärare.

Ju äldre barnen blir, desto tydligare blir skolans koncentration till undervisning. På högstadiet sker undervisningen i olika klassrum med olika lärare. Lärarna är specialiserade på ett visst ämnesområde och vissa undervisningssalar är specialutformade.

Likheter och skillnader

God överensstämmelse råder mellan de officiella målen för förskolan och skolan. Målet är att främja barnens allsidiga personlighetsutveckling, utvecklingen av goda samhällsmedborgare. Skolan har därutöver ett klart mål att ”meddela eleverna kunskaper och öva deras färdigheter”. Detta mål som anges i skollagen betonas mer i den senaste läroplanen (Lgr 80) än under 1960- och 1970-talen.

Lagstiftning på skolområdet tillkom 130 år innan förskolan fick egen lagstiftning. Skolan är en lagstadgad plikt medan den allmänna förskolan är en lagstadgad rättighet med syfte att alla barn ska delta. Skolans läroplan, godkänd av regering och riksdag, är bindande. Arbetsplan för förskolan är inte föremål för regerings- och riksdagsbeslut och inte bindande för kommunerna. Skolans organisation är centralt reglerad, medan kommunerna har stor frihet att organisera förskoleverksamheten.

Ser man till förskolans och skolans *funktioner* i samhället har förskolan av tradition en mer fostrande roll än skolan med betoning på social utveckling samt för främst daghemmens del ett omsorgsansvar. Skolans huvudsakliga uppgift har alltid varit att genom undervisning förmedla vissa bestämda kunskaper och färdigheter. Tonvikten ligger på teoretisk kunskap och intellektuell utveckling. Även om skolan enligt skollag och läroplan har ett ansvar för utvecklingen av elevernas hela personlighet, har skolans innehåll, metodik och organisation utformats för denna mer begränsade kunskapsförmedlande uppgift.

Inom båda verksamheterna finns andra och kanske viktigare *styrmekanismer* som ligger på ett *informellt plan*. Det gäller traditionens betydelse, förväntningar från föräldrar, institutioner för högre utbildning, arbetsmarknad och andra grupper, organ och intressenter i samhället. Hit hör även den styrning som personalens fackliga avtal innebär, påverkan av läromedelsindustrin, aktuell debatt m m.

Konsekvenserna av ovanstående förhållanden är många. Skolan byggdes ut på ett tidigt stadium, medan bristen på förskoleplatser fortfarande är stor. Skolans långvariga tradition gör den mer statisk än förskolan som fortfarande är i ett utbyggnadsskede. Att skolan till organisation och innehåll är starkt reglerad medan förskolans verksamhet kan utformas relativt fritt försvårar samverkan mellan förskolan och skolan och bidrar till att samverkan ofta måste ske på skolans villkor.

I skolan är *innehållet* mer centralt styrt än *arbetsättet*. Innehållet styrs genom bindande kurs- och timplaner. Arbetsättet får lärare och elever däremot själva bestämma utifrån allmänna riktlinjer i läroplanens målformuleringar.

För förskolans del är det snarare tvärtom. Arbetsättet har mer än innehållet betonats i Arbetsplan för förskolan och även i utbildning och fortbildning. Innehållet kan personalen till stor del anpassa efter barnens erfarenheter och miljö utanför förskolan.

Aktiviteter som barnen under kanske flera år ägnat sig åt i förskolan förekommer inte alls eller i mycket liten utsträckning på lågstadiet men återkommer senare under skoltiden. Så är fallet med matlagning och annat hushållsarbete, träslöjd och textilslöjd.

Barnens behov av fysisk rörelse, som är stort i 6–7-årsåldern, kan de spontant få utlopp för i förskolan genom fysisk lek och arbete, genom organiserad rörelselek, genom att de får röra sig fritt i relativt rymliga lokaler och genom material för rörelselekar. Trots stort rörelsebehov har barnen i årskurs 1 endast en gymnastiklektion i veckan, mindre än barnen i övriga årskurser. Under övriga lektioner förväntas barnen sitta stilla och huvudsakligen ägna sig åt tankearbete. Rörelsebehovet tillgodoses huvudsakligen på rasterna.

Ovanstående områden är exempel på innehåll i förskolan som bättre borde följas upp i skolan. Motsatsen finns också. I förskolan är man ibland alltför försiktig när det gäller att stimulera och tillvarata i

synnerhet de äldre förskolebarnens intellektuella kapacitet. Ett exempel på detta är förhållandet till läsning och skrivning. Undervisning i dessa ämnen börjar vid skolstarten för alla barn oavsett utveckling och förkunskaper. I förskolan råder viss osäkerhet på detta område. Det skrivna språket har ofta en undanskymd plats i förskolan och utgör inget levande inslag i verksamheten. Förskolan behöver utifrån förskolepedagogisk grundsyn utveckla metoder att bättre stödja barnens utveckling och inlärningsberedskap på detta område. Här behövs utvecklingsarbete.

Det sammanhang mellan olika kunskaps- och färdighetsområden som förekommer i förskolan i lek, skapande verksamhet och arbete saknas i skolan. Skoldagen indelas i lektioner med olika ämnen utan direkt inbördes sammanhang och lektionerna avbryts efter viss tid av raster.

Utbildningarna till förskollärare och lågstadielärare, som båda omfattar fem terminer, är helt naturligt anpassade till förskolans resp skolans verksamheter. Pedagogikblocket i förskollärarytbildningen är större än i lågstadielärarytbildningen. Det omfattar förutom allmän pedagogik också psykologi och barnpsykiatri som inte ingår i lågstadieläryrarnas utbildning. I denna utgör ämnesmetodik en betydande del. Ämnesstudier är största blocket i lågstadielärarytbildningen, närmast motsvarat av kommunikation och omvärldsorientering i förskollärarytbildningen.

Utbildningarnas olika inriktning påverkar helt naturligt synen på barns villkor, behov, inläring och utveckling.

Lokalförhållandena är olika. Utrymmet i ett klassrum för en lågstadielklass är ungefär hälften så stort per barn som utrymmet i förskola. Detta försvårar en ändring av skolans innehåll och arbetssätt.

Olika avtal gäller för förskolepersonalen och skolpersonalen beträffande *tjänstgöringstider och andra anställningsförhållanden*. Förskolepersonalen tjänstgör 30–34 timmar per vecka i barngrupp, lågstadielärarna 29 lektionstimmar bland barnen.

Beträffande *förskolans och lågstadiets verksamhet i praktiken* kan konstateras att skillnaderna i innehåll och arbetssätt kan vara mycket stora inom respektive system. I förskolan finns dessutom två verksamhetsformer, daghem och deltidsgrupp, som skiljer sig åt inte bara genom olika öppethållande- och vistelsetider utan också beträffande

funktion, åldrar på barnen, antal barn i grupperna m m.

Även om skillnaderna kan vara stora inom både förskolan och skolan föreligger dock större skillnader *mellan* de båda systemen. De är till stor del naturliga med hänsyn till att förskolan och skolan har delvis olika funktion. Kontinuitet i förhållningssätt och arbetsformer är emellertid av stor betydelse för barnen. Skillnaderna på dessa områden och skälen till att skillnaderna finns behöver därför belysas utifrån den betydelse de har för barnen.

Skillnaderna mellan förskolans och lågstadiets arbetssätt har dokumenterats inom ett antal forskningsprojekt. En förändring som kan vara förvirrande för barnen är att de möter andra förväntningar och krav när de börjar skolan. I förskolan finns stort utrymme för egna initiativ och idéer, medan barnen i skolan huvudsakligen förväntas följa lärarens instruktioner. Det kan vara svårt att vara uppmärksam och intresserad av ett visst ämne under en viss bestämd tid om det inte finns sammanhang mellan de olika ämnena. I förskolan leker och arbetar barnen tillsammans. Spontan kommunikation uppmuntras i de flesta sammanhang. I skolan förväntas barnen huvudsakligen lösa sina uppgifter individuellt, helst under tystnad för att inte störa kamraterna. Barnens sociala samvaro, deras måltider och vilstunder ingår som viktiga pedagogiska, fostrande delar i förskolans verksamhet. I skolan är motsvarande sysselsättningar huvudsakligen förlagda utanför lektionstid och lärarens ansvar. Skolans raster, måltider och situationer som toalettbesök kan verka oroande för barnen när de börjar skolan.

Många faktorer styr förskolans och skolans utveckling. Ser man till den pågående utvecklingen vad gäller styrmedel som Arbetsplan för förskolan och Läroplan för grundskolan och till utvecklingen av den praktiska verksamheten i förskola och skola, finns förhoppningar om ett närmande mellan förskolan och lågstadiet i fråga om synsätt, innehåll och arbetssätt. Det är i första hand på dessa områden som barnen behöver uppleva bättre samstämmighet för att skolstarten ska bli positiv.

Det experimenterande och undersökande arbetssättet som beskrivs i Lgr 80 – att utgå från elevernas verklighetsbild och att bygga vidare på deras nyfikenhet och frågor – överensstämmer med utgångspunkterna för arbetssättet i förskolan. Hemkunskap och tekniska

moment, som av tradition ingår i förskoleverksamhetens lek och arbete, förs in på lågstadiet. Både i skolan och i förskolan förutsätts barnen få ökat medansvar inom verksamheterna. Föräldrarna involveras alltmer i förskolan, och på grundskolans område finns en likartad strävan även om formerna för samarbete är annorlunda.

Att betygen helt slopas på låg- och mellanstadierna borde kunna bidra till mindre stress, friare arbetsformer och mindre konkurrens.

I förskolan utvecklas en mer planerad och strukturerad verksamhet där gruppfostran utifrån klarare målformuleringar är en viktig komponent. Ett tydligare pedagogiskt ramprogram håller på att utarbetas för förskolan.

Den samlade skoldagen där traditionella skoluppgifter varvas med fritidsaktiviteter innebär att skolan är på väg att vidga sin roll till ett mer allsidigt ansvar för eleverna. Den verksamhet som pågår med årskurslös undervisning och de tendenser till ökat utrymme för barnens egna initiativ som finns i grundskolan är andra tecken på utveckling mot mer likartad verksamhet i förskolan och skolan.

Vid en jämförelse mellan förskolan och skolan framstår många skillnader. Alla behöver inte ha negativa konsekvenser för barnen. Skillnaderna mellan förskolans och skolans innehåll, arbetssätt och arbetsformer har funnits under verksamheternas hela utveckling och torde främst botts i att samhället ställt olika krav på de olika verksamheterna samt skillnad i tradition. Folkskolan/grundskolan har styrts av arbetsmarknadens och de högre utbildningarnas krav på kunskaper och färdigheter. Förskolan har kunnat utvecklas mer i frihet utifrån förskolebarnens behov.

De skillnader som speciellt behöver uppmärksammas är de som påverkar synsätt och arbetssätt.

Svårigheterna att förändra den inre verksamheten är naturliga med hänsyn till långvarig och djupt rotad tradition på ömse håll. En förståelse av detta är viktig så att inte problemen läggs på en personlig nivå och drabbar enskilda företrädare för de olika yrkesgrupperna. Här krävs en förtroendefull och prestigefri samverkan på flera nivåer. Att utveckla en bättre samstämmighet i synsätt och arbetsformer är en process som tar tid.

Hittillsvarande samverkan

Behovet av samverkan mellan förskola och skola har framhållits i olika officiella dokument alltsedan 1940-talet. Behovet har ökat i takt med förskolans utbyggnad. I början av 1970-talet igångsattes ett antal forskningsprojekt för att belysa samverkansfrågorna. I samband med att allmän förskola för 6-åringar infördes, började man mer systematiskt vidareutveckla former för samverkan både centralt mellan tillsynsmyndigheterna och lokalt i kommunerna.

Officiella dokument

Går man tillbaka till *1946 års skolkommision* hittar man följande uttalande (SOU 1948:27):

Förskolepedagogiken börjar även nå den stadga att man med fog kan vänta att uppläggnings- och resultatet av en fostran i förskolorna blir lika fria från tillfälligheter och nyckfulla utväxter som det egentliga skolstadiet, något som naturligt visar en förutsättning för att man skall kunna betrakta stadierna som kontinuerliga.

Kommissionen framhåller skolmognadsbedömningen och ”en mer allmän förberedelse för skolan” som två viktiga utgångspunkter för samverkan. Vidare ansåg kommissionen att ”många av de uppfostningsuppgifter och mycket av det stoff” som tillhörde lågstadiet (dåvarande småskolan) skulle kunna föras över till förskolan som man för den skull ville bygga ut.

I betänkandet *Daghem och förskolor* (SOU 1951:15) föreslogs att förskolebarnen skulle besöka förskolan före skolstarten, att man regelbundet skulle ordna gemensamma konferenser för förskollärare och lågstadielärare samt att kommunala samarbetsorgan skulle inrättas.

I grundskolans första läroplan, *Lgr 62*, konstaterades att lågstadieläraren kunde ha hjälp av samtal med överlämnande förskollärare.

I *Skolstarten*, ett supplement till Lgr 69 som utkom 1973, framhålls behovet av kontinuitet i samband med skolstarten mer klart:

Varje enskilt barn skall i skolan mötas på ett sådant sätt att dess pågående utveckling fortsätter utan avbrott eller störningar och i en positiv anda.

I samband med att *Barnstugeutredningen* (SOU 1972:26, 27) föreslog allmän förskola för 6-åringar, förtur till förskoleplats för barn med behov av särskilt stöd för sin utveckling samt en kraftig utbyggnad av daghemmen, betonades behovet av samverkan med skolan på såväl central som regional och lokal nivå. Målet för samverkan angavs vara att de båda verksamhetsformerna skulle knyta an till varandra "utvecklingspsykologiskt, pedagogiskt/metodiskt, organisatoriskt och personalmässigt". På central nivå föreslogs bl a samverkan om forskning och försöksverksamhet, regionalt om fortbildning och information. Samverkan rörande pedagogik och metodik förutsattes huvudsakligen ske på lokal nivå. Avslutningsvis framhöll utredningen förskolans ansvar att till barnen förmedla en positiv attityd till skolan.

I *Proposition om skolans inre arbete* (SIA 1975/76:39) sägs att ett nära samarbete mellan förskola och skola är nödvändigt av både metodiska och utvecklingspsykologiska skäl och att skolan ska ta vid där förskolan slutar. Behovet av lokala arbetsgrupper och gemensam fortbildning betonas.

I Läroplan för grundskolan, *Lgr 80*, framhålls förskolans och skolans ansvar för att barn och föräldrar får kontakt med skolan före skolstarten. Besök, kontakter, information, gemensamma konferenser m m framhålls som medel för att "främja en samstämmighet i synen på arbetssätt och barns utveckling".

De olika officiella dokumenten speglar en utveckling av samverkan mellan förskolan och lågstadiet. Den har gått från behovet att bestämma barns skolmognad, över synen på förskolan som förberedelse för skolan, till en allt klarare strävan mot ökad kontinuitet vad beträffar innehåll och arbetsformer, en ambition att skolan tar vid där förskolan slutar. Detta markerar samtidigt en övergång från inställningen att barnen ska uppfylla de krav på mognad som skolan ställer till att verksamheterna måste förändras så att de bättre passar barnen.

Befintlig samverkan

Samverkan mellan socialstyrelsen och SÖ i aktuella gemensamma frågor, bl a frågor som rör skolstarten, har funnits länge. Mer organiserad, regelbunden samverkan inleddes i början av 1970-talet i samband med att olika forskningsprojekt initierades. Samverkan mellan de båda ämbetsverken har därefter skett i mer eller mindre formella sammanhang. 1974–1981 fungerade barnomsorgsdelegationen som ett forum för information och samverkan i förskolefrågor. I delegationen, som tillsattes av regeringen, ingick förutom de båda verkens generaldirektörer även representanter för universitets- och högskoleämbetet, arbetsmarknadsstyrelsen, kommunförbundet, landstingsförbundet, de fyra största partierna i riksdagen samt arbetsgivare- och personalorganisationerna. Från 1 juli 1981 sker samverkan med berörda parter på annat sätt.

Samordning i olika frågor sker vid överläggningar mellan representanter för de båda verken. Därutöver förekommer samverkan efter behov rörande forsknings- och utvecklingsarbete, arbetsplans- och läroplansarbete, frågor som rör invandrabarn, handikappade barn, lokaler, fritidshem för skolbarn m m. I frågor som gäller utbildning, vidareutbildning och fortbildning samt personalbehovsberäkningar sker ett samarbete med universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) m fl.

En riksomfattande kartläggning av samverkan mellan förskolan och skolan på kommunal nivå gjordes läsåret 1972/73 (Lannerwall 1975). I 90 % av kommunerna var det vanligt att förskolans 6-åringar besökte lågstadiet på våren före skolstarten. Mindre vanligt var att lågstadieläraren besökte förskolan. Förskollärarna deltog i skolans konferenser om nybörjarna i 85 % av kommunerna och det var också vanligt med gemensamma studiedagar (70 % av kommunerna). Permanent samrådsorgan fanns i en tredjedel av kommunerna men uppgifter och arbetsintensitet varierade starkt.

Kommunernas samverkan syftade huvudsakligen till att barnen skulle få bekanta sig med skolan före skolstarten. Därutöver förekom visst informationsutbyte men verksamheternas innehåll och arbetsformer och behovet av förändring på detta område berördes i liten utsträckning.

Senare erfarenheter av kommunal samverkan mellan förskola och lågstadium tyder på att samverkan efterhand blivit allt vanligare och att formerna utvecklats. Bl a har de gemensamma studiedagarna ökat i omfattning. I många kommuner ingår i samverkan att förskolegrupper och lågstadielklasser har gemensamma utflykter eller andra gemensamma aktiviteter. Fadderverksamhet, där lågstadielklass har kontakt med en förskola och tar hand om barnen när de börjar skolan, förekommer i flera kommuner. Försöksverksamhet med dessa och andra former av samverkan bedrivs i några kommuner.

Erfarenheter av forskning

Det ökade intresset för förskolan – inte minst från skolans sida – och planerna på en allmän förskola bidrog till att flera samverkansprojekt (se referenslitteratur) startade omkring 1970.

Forskarna har studerat befintliga former av samverkan, personalens syn på samverkan, hinder och problem. De har också sökt utveckla nya samverkansformer och pröva förutsättningarna för en djupare samverkan som leder till utveckling mot bättre överensstämmelse i personalens synsätt och i de båda verksamheternas innehåll och arbetssätt.

Resultaten av forskningarna är på många punkter samstämmiga även om forskarna utifrån samma fenomen ibland drar olika slutsatser om vad som behöver förändras.

Personalen i förskolan och på lågstadiet ansåg genomgående samverkan som angelägen. Det bör dock uppmärksammas att samverkan i sig är ett positivt laddat begrepp som det krävs mod att ifrågasätta. Den som inte upplever behov av samverkan visar detta snarare genom passivitet eller ljumhet än genom att öppet deklarera sin inställning.

Själva syftet med samverkan var oklart för många, varför samverkan lätt blev rutinmässig. Man prövade olika organisatoriska samverkansformer. När skillnader och motsättningar mellan parterna blev tydligare och förväntningar inte alltid infriades så snabbt som man hoppats, avtog engagemanget lätt.

Samverkan skedde till stor del på skolans villkor. Förskolan

måste anpassa sig mer till skolan än tvärtom. Orsakerna till detta kan ha varit flera: Skolans verksamhet är mer reglerad än förskolans, skolan har mer långvarig tradition och högre status än förskolan, lågstadielärarnas anställningsförhållanden försvårar samverkan. Trots dessa problem visade förskolepersonalen större intresse för samverkan än lågstadielärarna.

Forskningen visar vidare på svårigheten att genom *organisatorisk samverkan* i form av information, kontakter, besök och liknande åstadkomma förändring av *synsätt, innehåll och arbetssätt*. Det rör sig här om en långsiktig förändringsprocess som kräver insatser av många slag och på flera nivåer. Det behöver t ex klarläggas hur de skillnader som idag finns påverkar barnen.

Den av regeringen tillsatta Förskola-skola-utredningen har till uppgift att "kartlägga och utvärdera erfarenheterna av den försöksverksamhet med samverkan mellan förskola och skola som har bedrivits eller som fortfarande bedrivs i olika delar av landet". Utredningen skall också enligt tilläggsdirektiv "förutsättningslöst utreda de för- och nackdelar som är förknippade med sänkt skolpliktsålder".

Förskolans och skolans sociala och pedagogiska funktioner

I detta avsnitt behandlas några aktuella frågeställningar där socialstyrelsen anger en principiell inställning och/eller påpekar behovet av forskning och utvecklingsarbete. De frågeställningar som tas upp är begreppen social och pedagogisk, frågan om hur förskola och skola ska kunna tillgodose alla barn inom respektive ansvarsområde och hur förskolan kan förbereda barnen för skolan. Slutligen behandlas föräldrarnas roll i samband med skolstarten.

Sociala mål – pedagogisk verksamhet

Begreppen social och pedagogisk är båda oklara och diffusa. De används i olika betydelser som gör att de mellan olika yrkesgrupper och verksamheter kan skapa större förvirring än klarhet. Så är fallet även i diskussionerna mellan förskola och skola.

Begreppet social används mest i sammanhang som har med samhället och relationerna mellan människorna att göra. Begreppet används inte värderingsfritt utan har med demokrati, jämlikhet, utjämning etc att göra.

Begreppet social används också inom utvecklingspsykologin i sammansättningen social utveckling. Med social utveckling avses då hur barnet utvecklas i relation till andra människor, tillägnar sig normer och värderingar, växer in i samhället, socialiseras.

I sammansättningen med social-vård och social-hjälp har ordet för många fått en negativ ton. Det sammanhänger bla med att det som till mitten av 50-talet hette fattigvård bytte namn till socialvård och socialhjälp. Syftet var att ge socialvården en mer solidarisk prägel. Insatserna uppfattas ändå negativt av delar av befolkningen, såsom samhällets hjälp till människor som inte "sköter sig" och därför egentligen inte är förtjänta av samhällets hjälp. Informationsinsatser för att förändra denna inställning har haft föga framgång.

Inom barnomsorgen är denna historiskt klassmässiga stämpel på begreppet social mycket tydlig. När man ordnade ett daghem för barn till förvärvsarbetande mödrar, så var det av sociala skäl. Inrättade man en lekskola för barn som hade sin mamma hemma var det av pedagogiska skäl.

Begreppet pedagogik står i sin vidare betydelse för målinriktad påverkan. Denna definition är vanlig inom förskolan och en naturlig följd av att förskolan betonar den personlighetsutvecklande och föstrande rollen. I skolsammanhang är en snävare tolkning vanlig, vilket bland annat framgår av utbildningsplanerna för lågstadielärare. Pedagogik motsvarar snarast ämnesmetodik, dvs tekniker hur man lär ut de kunskaper och färdigheter som anges i läroplanen.

Att förskolan har sociala mål ska tolkas så att förskolans mål utgår från samhällsmål som jämlikhet, solidaritet och jämställdhet mellan könen. En konsekvens av detta är t ex mäns och kvinnors lika rätt inte bara till utbildning utan också till förvärvsarbete, vilket inverkar på förskolans öppethållande och prioritering av daghemsutbyggnaden. Förskolans sociala mål innebär försök att ta hänsyn till hela den sociala situation barnet lever i utanför och inom förskolan. En sådan strävan till ett helhetsperspektiv brukar ibland kallas för helhetssyn.

Den pedagogiska verksamheten är det arbetsinstrument som förskolan har för att förverkliga sina sociala mål.

Skolan har förutom sociala mål också kunskapsmål. Skolans funktion gör att tonvikten läggs på att lära barnen vissa kunskaper och "basfärdigheter". Jämfört med förskolan har skolan en mer avgränsad och preciserad uppgift och som följd därav en snävare tolkning av begreppet pedagogik. Denna inriktning av skolan avspeglas i organisation och arbetssätt. Skolan anses ta för lite hänsyn till barnens olika förutsättningar och till de livsvillkor de har. Därför finns inom skolan en önskan att öka medvetenheten om de sociala förhållandena.

Den skillnad som finns i den allmänna inriktningen mellan förskola och skola får ibland illustrativa konsekvenser. Med skolans utgångspunkt i undervisningen blir det konsekvent att säga att barn som är sent utvecklade bör vänta med skolstarten. Med förskolans sociala målsättning blir det konsekvent att för dessa barn hävda att de

bör börja i förskolan tidigare än andra barn.

En fråga som är besläktad med "social" och "pedagogisk" är arbetsmarknadens relation och påverkan på förskola resp skola. Arbetslivet och dess organisation och krav på människorna utgör en av de mest centrala frågorna i vårt samhälle. Lika lite som förskolan och skolan kan vara fria från det samhälle varav de utgör en del kan förskolan och skolan vara fria från de förhållanden som råder inom arbetsmarknaden.

Vad gäller omsorgsfunktionen sägs förskolan (daghemmet) ibland vara alltför arbetsmarknadsanpassad. Den underliggande tanken är att en förskola som tar hänsyn till arbetsmarknaden är en sämre, mindre pedagogisk förskola. Att omsorgsfunktionen inte skulle kunna förenas med en pedagogisk funktion. En bra förskola, en förskola som utgår från helhetssyn och socialt ansvar, *måste* dock ta hänsyn till de livsvillkor som gäller för barnen och deras familjer, förhållanden som hänger nära samman med arbetsliv och arbetsmarknad. Detta är ett utslag av att förskolan lägger stor vikt vid trygghet och sammanhang i barnens hela tillvaro, vid *föresättningarna* för inläring och gynnsam utveckling.

Den roll som förskolan resp skolan har i samhället är betydelsefull för båda verksamheterna. Som visats tidigare kan man se att dessa roller skiljer sig i viktiga avseenden. Samhället i form av t ex arbetslivets krav påverkar förskolans organisation, bl a genom att förskolans öppethållande måste anpassas efter barnets behov av omsorg. Däremot lämnar samhället förskolan stor frihet att utforma sin pedagogiska verksamhet.

För skolans del ställer samhället krav på skolan som undervisningsinstitution, på att eleverna ska tillägna sig vissa kunskaper och färdigheter för arbets- och övrigt samhällsliv. Samhällets styrning har alltså i hög grad riktats just mot innehållet i verksamheten. Däremot ställer inte samhället krav på att skolan ska ta hänsyn till familjernas situation när det gäller t ex föräldrarnas yrkesarbete.

Förskolan – förberedelse för skolan och livet

Nybörjarna i skolan har gått ett eller flera år i förskola. De flesta, omkring 80 %, har gått i deltidsgupp tre timmar om dagen under ett

eller ett par år. Allt fler barn har vistats i daghem från fyra–fem upp till nio–tio timmar om dagen, ibland sedan spädbarnsåldern. Även om alla nybörjarna gått i förskola kan således omfattningen vara mycket olika.

Förskolan syftar i första hand till att ge barnen en bred grundläggande beredskap för fortsatt allsidig utveckling till vuxen samhällsmedborgare.

Förskoleverksamhetens mål och inriktning är enligt lag och Arbetsplan för förskolan densamma, antingen barnen går i daghem eller deltidsgrupp. Det är dock viss skillnad mellan verksamheten i daghem och i deltidsgrupp. I daghemmet ingår barnen vanligen i åldersblandade barngrupper om ca 15 barn med olika vistelsetider. Flera vuxna ingår i arbetslagen. Måltider och vila ingår som viktiga inslag i verksamheten. Deltidsgруппerna däremot består huvudsakligen av 6-åringar. Barngruppen består vanligen av 20 barn och alla barn börjar och slutar samtidigt. Personalen består av en eller två vuxna. Den kortare verksamhetstiden, något större grupp med jämgamla barn och samma vistelsetid för alla barn gör att arbetstempot blir intensivare än i daghem, och barnen leker och arbetar mer i stor grupp. När barnen börjar i skolan är deras erfarenheter av förskolevistelse inte bara olika till omfattning utan också till karaktär beroende på verksamhetsform.

Även om verksamheten i praktiken till viss del är olika i daghem och deltidsgrupp och i viss mån skiljer sig från förskola till förskola, är *grundsynen* på barns behov, inläring och utveckling densamma. Utgångspunkten för förskolans verksamhet är hänsynstagande och anknytning till barnens uppväxtsituation. Barns sociala och känslomässiga utveckling tillmäts samma betydelse som kunskapsutvecklingen. Barnens trygghet och tillit till sig själva och andra ses som en förutsättning för gynnsam inläring och utveckling.

Förväntningar från skola och föräldrar

Det förhållandet att alla barn gått i förskola innan de börjar skolan – om än olika länge och i olika förskoleformer – får helt naturligt betydelse för verksamheten på lågstadiet. Officiellt ser man det från

förskolans och skolans sida som naturligt med hänsyn till kontinuitetssträvanden att "skolan ska ta vid där förskolan slutar".

Samtidigt finns hos förskolepersonalen en strävan att uppfylla uttalade eller outtalade förväntningar från lågstadielärare och föräldrar. Det finns en risk att dessa förväntningar kan leda till träning av vissa yttre beteenden och lösryckta, ytliga kunskaper om inte förväntningarna diskuteras öppet och sätts i samband med förskolans mål, innehåll och arbetssätt i stort.

Undersökningar (Bring, Wiechel m fl) visar att personal i förskolan och skolan lägger vikt vid olika delar av barns utveckling och har olika syn på vad barn behöver kunna för att klara sig i skolan. Lågstadielärarna förväntar sig ofta att barnen ska tillägna sig visst beteende för att klara ett traditionellt skolarbete: De ska kunna sitta stilla längre stund, lyssna koncentrerat, tala en i taget, vänta på sin tur, följa instruktioner och arbeta individuellt, räcka upp handen för att svara eller fråga. Många lärare tycker det är bra att barnen känner till siffror och bokstäver, men åsikterna går isär huruvida förskolan ska syssla med läsinläring. Säkerligen finns lika stora variationer i skolpersonalens förväntningar som i deras sätt att arbeta.

Alla föräldrar vill att deras barn ska klara sig bra i skolan. Men deras förväntningar på förskolans "skolförberedelse" kan vara mycket olika. Föräldrar har olika kunskaper om och erfarenheter av förskola och skola. Många har vaga kunskaper om förskolan, men alla har egna erfarenheter av skolan, dock inte dagens skola. Föräldrarnas situation vad beträffar utbildning, yrkesarbete och ekonomi färgar också förväntningarna på vad som är viktigt för barnen och vad förskolan kan ge.

"Skolförberedande" material

I många förskolor i landet, främst i deltidsförskolorna där de flesta 6-åringar finns, används sk skolförberedande material som framställts av läromedelsförlagen. Det rör sig huvudsakligen om böcker för förberedande läsning, skrivning och räkning, begreppsträning vad gäller prepositioner, riktning, färg och form m m.

Materialet används på många olika sätt (Norén-Björn 1980). Ibland arbetar barn enskilt med materialet, ibland ett par barn

tillsammans. Arbetet kan ske i storgrupp med noggrann kontroll eller på barnens egna initiativ under friare former. I en del förskolor använd materialet isolerat från övriga delar av verksamheten, i andra förskolor konkretiseras innehållet på flera olika sätt.

Det finns en risk att förlagsframställt material av detta slag blir så allmänt hållet att det föga anknyter till en viss barngrupps erfarenheter och aktuella intressen. Det finns också en risk att upplevelser av vardagligt material och konkreta, naturliga företeelser i barnens verklighet ersätts med ett specialutformat bildmaterial som ger snävare kunskap eller i värsta fall är obegripligt för barnen. Att *yttre beteende* som att följa instruktioner och inte "göra fel" blir viktigare än en *inre förståelse och kunskap*.

De begrepp och funktioner materialen är avsedda att träna är viktiga i barns utveckling. Eftersom barn i 5–6-årsåldern fortfarande i stor utsträckning är beroende av *konkreta sinnesupplevelser* för att inhämta kunskaper, är det emellertid viktigare att utnyttja dessa möjligheter i förskolan och dess närhet än att använda specialutformat bildmaterial. Dessutom kan personal och barn många gånger ha bättre förutsättningar att själva göra lämpligt illustrerande material och i olika aktiviteter strukturera och förtydliga aktuellt innehåll i förskolan.

Föräldrar och skolpersonal som är oklara över förskolans mål, innehåll och arbetssätt känner helt naturligt behov av påtagliga bevis för att barnen förbereds för skolan. Detta behov kan mötas på olika sätt. Information om och inblick i förskolans verksamhet och en diskussion om hur verksamheten läggs upp och hur den eventuellt kan utvecklas är angeläget i detta sammanhang.

Används "skolförberedande" förlagsmaterial i förskolan, bör personalen noga planera urval, arbetsformer och möjligheter att konkretisera innehållet på annat sätt.

Hur förskolan kan förbereda för skolan

I Arbetsplan för förskolan anges att lek och skapande verksamhet ska ges stort utrymme och barnen ha stor frihet att använda sin fantasi och uppfinningsförmåga. Barnen ska också ges stora möjligheter att tillfredsställa sin nyfikenhet och vetgirighet i undersökande och experimenterande lek. Att barnen i lek utgår från egna erfarenheter och

intressen och tar egna initiativ ger viss garanti för att verksamheten anpassas till den aktuella barngruppens behov och erfarenheter. I arbete av olika slag får barnen ta ansvar och fylla en viktig funktion för hela gruppen.

I gruppen av barn och vuxna sker den sociala fostran till gruppmedlem. Barnen kan uppleva trygghet och gemenskap i gruppen samtidigt som de lär sig att ta hänsyn till andra människors behov och åsikter, att lyssna på andra, att uttrycka egna åsikter, känslor och tankar. Kommunikation och samarbete uppmuntras.

Att barnen deltagit i en pedagogisk gruppverksamhet med andra barn och vuxna utanför familjen innebär en fostran till gruppmedlem som bör vara av stort värde i skolan. Fostran till självständighet, ansvar och samarbete är områden som bör underlätta arbetet i skolan och som det är angeläget att skolan tar vara på och vidareutvecklar.

Att barnen i förskolan haft mångsidiga möjligheter att uttrycka sig genom språk, bild och form, i musik och dramatiserande lekar utvecklar personligheten både i nuet och på sikt och kan bli en tillgång för verksamheten i skolan. Att barnen befast grundläggande begrepp och fått kunskap om sig själva och sin sociala och fysiska omgivning är en förutsättning för kunskapsutveckling i skolan.

En viktig uppgift för förskolan är att stimulera barnens lust att skaffa sig kunskap och bidra till att barnen får en positiv inställning till skolan.

Kan den fostran och kunskapsutveckling som startat i förskolegruppen och det påbörjade samarbetet med föräldrarna föras vidare till skolan utan att barngruppen splittras på olika klasser, bör det finnas en god grund för lågstadiet att bygga vidare på både vad gäller barngruppen och föräldragruppen.

Problem och utvecklingsbehov

Genom att förskolans inre verksamhet i liten utsträckning är centralt styrd, finns stora möjligheter att anpassa den till de aktuella barnens behov, utveckling och sociala situation i och utanför förskolan. Detta är en fördel men innebär samtidigt att verksamheten kan variera från kommun till kommun. Kommunerna måste ta ett stort ansvar för förskolans kvalitet. Detta framhålls i utskottsberäkning om barnom-

sorgen (SOU 1975/76:28) och i regeringsproposition 1980/81:205 om förenklade statliga regler inom barnomsorgen.

Ekonomiska, administrativa och organisatoriska ramar styr i hög grad den inre verksamheten. Friheten att lokalt ange ramar och utforma den inre verksamheten ställer krav på en medveten kommunal planering och ledning av förskoleverksamheten. Detta ställer stora krav också på förskolepersonalen att utifrån statliga och kommunala riktlinjer tillsammans med barn och föräldrar planera verksamheten vid varje enskild förskola.

Snabb utbyggnad av daghemmen under 1970-talet har inneburit att kommunernas förvaltningspersonal i stor utsträckning fått ägna sig åt planering och igångsättande av ny verksamhet. Utbyggnaden har även medfört andra problem såsom stor andel ung och nyutbildad, ibland även utbildad, personal och stor personalomflyttning. Införande av lagarbete och ändrad åldersfördelning i barngrupperna har ställt nya krav på personalen. Ökad andel föräldrar med deltidarbete på varierande tider har tillsammans med andra förändringar i samhället bidragit till att skapa oro i barngrupperna. Stabila barngrupper där alla barn deltar i verksamheten några timmar varje dag, oberoende av föräldrarnas arbetstider, är en förutsättning för att förskolan ska kunna bedriva en planerad pedagogisk verksamhet.

Åldersblandade barngrupper har många fördelar, men betydelsen av samvaro med yngre och äldre kamrater utesluter inte att barn i 5-6-årsåldern har stort behov av samvaro och aktiviteter tillsammans med jämnåriga. 6-åringar i daghem med endast en barngrupp/avdelning måste få regelbunden kontakt och vissa gemensamma aktiviteter tillsammans med 6-åringar i andra daghem eller deltidsgupper. Helst bör 6-åringar som kommer att ingå i samma lågstadielklass få möjlighet att lära känna varandra, leka och arbeta tillsammans.

I flera sammanhang framhålls att förskolan i första hand ser till barnens sociala utveckling och skolan till den intellektuella. Här finns ett viktigt område för samverkan och utveckling, angeläget att bevaka också i personalens utbildning och fortbildning. För att få kontinuitet förskola-lågstadium, behövs utveckling av båda verksamheterna. För förskolans del finns anledning att utifrån förskolepedagogikens grundläggande idéer utveckla den del av verksamheten som ger barnen språklig och begreppsmässig erfarenhet och utvecklar och sporrar

deras tankeförmåga. På detta område behövs forskning och utvecklingsarbete. Klarare riktlinjer behöver utarbetas för förskolans inre verksamhet och tydligare kommunal stöd- och ledningsfunktion utvecklas för de pedagogiska frågorna.

Socialstyrelsen har inlett ett arbete på detta område. Se vidare *Arbetsplan för förskolan, Mål och inriktning* samt folder, socialstyrelsen 1981.

Flexibel verksamhet

Enligt skollagen inträder skolplikten och skolans ansvar för barnen det år barnet fyller 7 år. När barnen i slutet av augusti börjar i grundskolans första årskurs är de mellan 6½ och 7½ år gamla. Av olika skäl är en del barn tidigt utvecklade för sin ålder, medan andra är sent utvecklade. Skillnaderna i utveckling blir därför betydligt större än skillnaderna i biologisk ålder. Frågan om hur skolan – och i viss mån förskolan – ska ställa sig till dessa utvecklingsvariationer är ständigt aktuell. Ska barnen anpassas till förskolans och skolans verksamhet som den i allmänhet ser ut idag eller ska verksamheten anpassas till de barn som förskolan och lågstadiet har ansvar för?
Svaret har inte varit entydigt.

Inom skolan, där klasserna består av barn födda samma år, har sedan länge funnits en ambition att uppnå en jämn "mognad" hos nybörjarna. På 50-talet började skolan använda sk skolmognadsprov för att söka utröna om barnen var färdiga för skolans undervisning. Proven visade sig emellertid inte ge något bra mått på barnens förmåga att tillgodogöra sig skolans undervisning, och de slopades.

Enligt 32 § skollagen kan barn som bedöms inte var skolmoget få uppskov med skolgången ett år och gå kvar i förskolan. Ibland får barn som börjat i skolan av olika skäl återgå till förskolan. Restriktion med tillämpning av 32 § rekommenderas av socialstyrelsen och SÖ (Meddelandeblad 5/79 från socialstyrelsen och skolöverstyrelsen FS 1979/85). Tidigt utvecklade barn kan börja skolan ett år före skolpliktens inträde. Av lagparagrafen framgår att barnen bör ha nått en viss utveckling när de börjar skolan. Man kan dock anta att det här ska gälla i undantagsfall.

Trots den principiella, officiella ståndpunkten att anpassa förskolans och skolans verksamheter till de aktuella barnens utveckling finns fortfarande inom den praktiska verksamheten ambitioner som strävar i motsatt riktning. Dessa kommer inte sällan till uttryck när olika former av samverkan diskuteras. Många inom skolan ser fortfarande som önskvärt att nybörjarna nått en viss – oftast intellektuell – utveckling för att kunna följa skolans undervisning. Man anser det olämpligt att just barnets födelseår ska bestämma tidpunkten för skolstart.

Denna inställning kan vara naturlig med hänsyn till att barnen i skolan slussas upp genom klasser och stadier med ett centralt reglerat innehåll. Synsättet leder emellertid till uppenbara risker för många barn. På ett tidigt stadium sorteras barnen ut efter utvecklingsnivå. Man sätter en "stämpel" på barnen att "duga" eller "inte duga", vilket lätt leder vidare till elitänkande och nivågrupperingar i skolan. I varje fall är det ett framhävande av och en fokusering på intellektuell kapacitet, och detta stämmer inte överens med de principer om människors likaberättigande och de jämlikhetsmål som ska prägla all verksamhet för barn.

Ur denna mognadssyn har, övervägande bland skolansvariga i kommunerna, vuxit fram en ambition att barnens övergång från förskolan till skolan ska ske successivt. Man ser detta som uttryck för en "mjuk" skolstart. Tidigt intellektuellt utvecklade förskolebarn deltar i en del av skolarbetet och sent utvecklade eller okoncentrerade, oroliga skolbarn deltar i förskolans verksamhet. Detta mognadstänkande utgår från att förskolans och skolans verksamhet inte kan eller bör ändras vilket motverkar en önskvärd utveckling av verksamheterna.

Strävan att åstadkomma en "mjuk" eller "flexibel" skolstart med inte helt klar övergång till skolan har varit en viktig utgångspunkt för att förlägga förskolegrupper nära eller inom skolbyggnaden (samlökalisering) och har också angetts som skäl för att anordna gemensam verksamhet för förskolebarn och lågstadiebarn (verksamhetsintegrering). Geografisk närhet är i och för sig en stor fördel eftersom det underlättar samverkan. Syftet att genom något slag av hälftenbruk mellan förskola och skola göra skolstarten "flexibel" bör dock kritiskt granskas och nackdelar och risker ställas mot eventuella fördelar.

Det är i detta sammanhang angeläget att ifrågasätta begreppet

mognad som utgör grunden för det synsätt det här gäller. Begreppet mognad leder tanken till biologisk, kroppslig och arvsbetingad mognad. Beträffande "skolmognad" åsyftas huvudsakligen att barnen inlärningsmässigt kan klara skolarbetet och också kunna koncentrera sig längre stunder, något som i stor utsträckning är miljömässigt betingat. Barn utvecklas olika snabbt på olika områden – socialt, motoriskt, känslomässigt, intellektuellt och tankemässigt. Ibland kommer perioder av snabb utveckling på ett område medan utvecklingen går långsamt, eller kanske står stilla på ett annat område. En 6-åring kan ha nått långt i intellektuell utveckling men vara sen socialt och motoriskt. Det kan då vara viktigare att barnet får extra stöd och stimuleras på dessa områden än att barnet kommer till en miljö där den intellektuella kapaciteten mer ensidigt stimuleras.

Att börja skolan är ett viktigt steg i livet. Det är viktigt att skolstarten förbereds och att det finns en kontinuitet förskola-skola. Men tidpunkten för skolstart bör vara given och ansvarsfördelningen mellan förskola och skola klar. För barnen bör skolstarten vara mjuk – men märkbar.

Genom politiska beslut är fastställt att skolplikten inträder det år barnen fyller 7 år. Socialstyrelsen finner inga skäl för att denna gräns generellt ska göras flexibel med hänsyn till barns utvecklingsnivå. Avvikelse från denna princip bör göras endast i speciella fall.

Styrelsen tar i princip avstånd från det mognadstänkande som ligger bakom strävandena att genom "flexibel" skolstart få homogena arbetsenheter i skolan – och i viss mån även i förskolan. Det rör sig om en tidig sortering av barn där den intellektuella utvecklingen framhävs medan andra områden kan komma att försummas. Ansvarsgränserna mellan förskola och skola blir dessutom oklara och en utveckling av förskolans och skolans verksamheter motverkas.

Barnens biologiska ålder är däremot en neutral och entydig gräns för skolstarten. Bestämd åldersgräns kräver emellertid flexibla verksamheter. Ambitionen att åstadkomma en "flexibel" skolstart anpassad efter barnens utveckling på olika områden kan vara ett utslag av att förskolans och skolans verksamheter är för snävt upplagda för att tillgodose alla barn i de åldrar verksamheterna är avsedda för. Genom att barnens utvecklingsnivå vid skolstarten kan variera betydligt, räcker det inte med att skolan "tar vid" där förskolan generellt slutar.

Det behövs en viss överlappning i fråga om verksamheternas innehåll, arbetssätt och arbetsmaterial för att kunna "ta vid" för enskilda barn.

För förskolans del behöver främst möjligheterna att bättre stödja barnens intellektuella/språkliga utveckling närmare undersökas. För skolans del bör förutsättningarna att stödja barnens sociala och känslomässiga utveckling samt möjligheterna att åstadkomma sammanhang och konkretisering i skolarbetet uppmärksammas.

Som påpekats i tidigare avsnitt krävs forskning, försöksverksamhet och utvecklingsarbete på detta område samt samverkan mellan förskolan och skolan på såväl statlig som kommunal nivå. Det är också angeläget att dessa frågor beaktas i personalens utbildning och fortbildning.

Föräldrarnas roll vid skolstarten

Mest utslagsgivande för barnets utveckling är de förutsättningar eller livsvillkor som förmedlas till barnet via familjen. Familjens ställning i samhället har stark genomslagskraft på barnets utveckling. Familjens ställning bestäms av de sociala, ekonomiska och kulturella mönster vi har i landet.

Kunskapen om dessa grundläggande förhållanden gör att relationen mellan familjen och samhällets institutioner är viktig att uppmärksamma. Det är viktigt att slå en bro mellan familjen och de övriga miljöer som barnet vistas i.

När barnet börjar förskolan är det i första hand föräldrarna som ger barnet trygghet och mod att pröva sig fram i den nya miljön. När barnet ska börja i skolan är förhållandet detsamma men med den viktiga skillnaden att barnet vid 7 års ålder har större förmåga att överblicka och förstå vad som händer.

Den trygghet föräldrarna ger är särskilt viktig för att barnet ska uppleva det nya som positivt och stimulerande. Föräldrarna är därför utan jämförelse den viktigaste länken mellan förskola och lågstadium.

Samverkan mellan förskola och skola måste därför ske på ett sådant sätt att föräldrarnas kunskap om det egna barnet tas tillvara och att föräldrarnas roll och möjlighet att ge stöd och trygghet stärks.

All samverkan måste bygga på tydlig respekt för föräldrarnas integritet och ansvar.

I barnomsorgslagen (socialtjänstlagen) och i de mer preciserade målen för förskolans verksamhet betonas betydelsen av samarbete mellan förskolan och föräldrarna. I Arbetsplan för förskolan: Förskolans pedagogiska verksamhet – mål och inriktning (1981) anges föräldramedverkan och ökat föräldrainflytande som ett av de viktigaste områdena att vidareutveckla för bättre sammanhang och kvalitet i barns totala uppväxtmiljö.

Även inom skolan har föräldrasamarbetet utretts och utvecklats. I Lgr 80, Mål och riktlinjer, betonas dock fortfarande skolans informrande och föräldrarnas kontrollerande roll mer än föräldrarnas medverkan och medinflytande.

Barnomsorgsgruppen¹ har i sitt slutbetänkande Barn och vuxna (SOU 1980:27) föreslagit föräldramedverkan och ökat föräldrainflytande både i förskolan och grundskolan.

Föräldrarnas egna erfarenheter av och inställning till skolan och deras eventuella undran eller oro inför skolstarten påverkar i hög grad barnen. Det är därför angeläget att föräldrarna tar en aktiv del i förberedelserna för barnens övergång till skolan. Då inleds också ett nioårigt samarbete med skolan. Hur detta samarbete byggs upp i samband med skolstarten kan ha stor betydelse för hur det utvecklas i fortsättningen.

För att stärka föräldrarnas roll som trygghetsfaktor för barnen och betydelsefull länk till skolan bör förskolan medverka till att föräldrarna på ett tidigt stadium får information om och kontakt med skolan. Detta kan ske genom att lågstadielärarna träffar föräldrarna i förskolan men det är också viktigt att föräldrarna får besöka lågstadiet före skolstarten. Föräldrar önskar ofta mer information om skolan än de vanligen får (Andersson, POSLEF, 1981). I alla frågor som direkt rör *de enskilda barnens skolstart* ska föräldrarna vara inkopplade. Förskolans samverkan med lågstadiet får på intet sätt inkräkta på föräldrarnas kontakt med skolan och dess personal.

Att skillnader i värderingar, språkbruk m m kan försvåra kontakten med förskolan och skolan måste uppmärksammas. Likaså att sociala och andra problem i familjen påverkar barnens tillvaro. Sam-

¹ Statlig utredning inom socialdepartementet med direktiv att ge förslag rörande föräldrautbildning.

arbete med socialsekreterare redan i förskolan kan i sådana fall vara ett stöd också inför skolstart och skolgång.

Många föräldrar kan behöva särskild information och särskilt stöd i samband med skolstarten. Det kan vara familjer med handikappade barn, sociala problem i familjen e.d. Invandrarföräldrarna behöver ofta särskild information. Deras erfarenheter från hemlandets skola stämmer ofta inte med det svenska skolsystemet. Det är också vanligt att invandrabarnen på grund av sin språksituation inte står på samma nivå som de svenska barnen vad gäller social och språklig utveckling. Personalen i förskolan och skolan måste tillsammans med invandrarföräldrarna planera barnens skolgång, särskilt då det rör sig om integrering i svensktalande klasser. Ofta är det nödvändigt att samtalen förs på föräldrarnas eget språk så att missförstånd inte uppstår.

Respekten för föräldrarnas integritet är en grundförutsättning för ett bra samarbete. Det innebär att information om enskilda barn inte får lämnas av förskolans personal till skolan utan att föräldrarna är närvarande såvida inte föräldrarna önskat eller medgett detta. Det kan innebära att kontakter med skolan måste ske på kvällstid när föräldrarna är lediga från arbetet.

En förutsättning för att föräldrarna ska kunna ge skolpersonalen viktig information om sitt barn är att föräldrarna känner till hur barnet har det tillsammans med andra barn och vuxna i förskolan. En annan konsekvens av respekt för föräldrar och barn är att skolans elevvårdspersonal inte bör besöka förskolegrupperna i avseende att utröna vilka barn som har problem. Kommunikationen på detta område bör alltid omfatta föräldrarna.

Socialstyrelsen är medveten om att den praktiska gränsdragningen mellan vilken information som får respektive inte får lämnas till skolan kan innebära svåra avvägningar. Det är därför nödvändigt att förskolepersonalen öppet diskuterar denna fråga med 6-åringarnas föräldrar så att de vet vilken praxis förskolan tillämpar när det gäller information till skolan.

Genom att barnen är yngre och förskolans organisation och arbetsformer relativt fria finns goda förutsättningar att utveckla ett gott föräldrasamarbete i förskolan. Det samarbete som utvecklats mellan personal, barn och föräldrarna i förskolan och de kontakter

och relationer som föräldrar sinsemellan utvecklat i föräldragruppen bör innebära trygghet och stöd för både föräldrar och barn i samband med skolstarten.

En föräldragrupp med ett redan i förskolan utvecklat samarbete och inblick i förskolans verksamhet bör bli en viktig länk mellan förskolan och skolan, positiv både för ökad kontinuitet förskola–låg-stadium och som resurs för det fortsatta samarbetet inom skolan. Förskolans barn- och föräldragrupper bör därför hållas samman när klasserna bildas i skolan.

Det är angeläget att föräldrarnas roll stärks i samband med skolstarten. Samverkan som inkluderar föräldrarna behöver utvecklas både till form och innehåll. Samarbetet med invandrarbarnens och handikappade barns föräldrar behöver särskilt uppmärksammas.

Fortsatt samverkan

Syfte och inriktning

Sammanhang och kontinuitet i barns uppväxtmiljö ger trygghet och underlättar en positiv utveckling. Det gäller *kontinuitet/sammanhang* i tid och rum – i ett tidsperspektiv inom verksamheter och mellan verksamheter som avlöser varandra (t ex förskola–grundskola) samt mellan människor och verksamheter som barnen samtidigt möter (t ex hem–förskola–närmiljö eller hem–skola–fritidshem–närmiljö). För att barnen ska uppleva denna kontinuitet krävs samarbete med föräldrarna och kontakt och samverkan mellan förskolans och skolans företrädare på olika nivåer. Denna samverkan har två syften:

- att stödja och underlätta barnens miljöbyte i samband med skolstarten (individnivå)
- att med utgångspunkt i barns behov och förutsättningar utveckla verksamheterna i förskola och lågstadium och därmed nå ökad samstämmighet så att lågstadiet kan bygga vidare på de erfarenheter barnen har från förskolan (verksamhetsnivå)

I samband med skolstarten behöver barn och föräldrar successivt få bekanta sig med skolans personal och verksamhet och bli hemmastadda i skolans lokaler och utemiljö. Detta är samma förberedelse som bör ske när barnet börjar i förskolan, går över till nytt stadium i skolan eller vid miljöbyte av annat slag. För barnens kontakter och besök i skolan finns i de flesta kommuner väl inarbetade former men innehållet kan behöva ses över och syftet klarare anges. Föräldrarnas behov av information och delaktighet i kontakterna med skolan behöver uppmärksammas mer än hittills.

Att det finns skillnader mellan förskolan och skolans lågstadium behöver inte vara av ondo. Många skillnader är naturliga och nödvändiga och måste accepteras. Att det finns skillnader kan i vissa fall vara bra. De olikheter som finns i pedagogisk grundsyn, förhållningssätt och arbetsformer samt i viss mån innehåll kan emellertid utgöra pro-

blem vid skolstarten. Det kan röra sig om problem på många nivåer alltifrån oro för raster, skolmåltiden och toalettbesök till svårigheter pga annorlunda krav på intellektuell prestation.

Skillnader som vållar barnen problem behöver överbryggas för att alla barn ska få en positiv upplevelse av skolstarten. För att uppnå kontinuitet och bättre samstämmighet i förskolans och lågstadiets inre verksamhet krävs att samverkan koncentreras till detta område. Det behövs också ett omfattande utvecklingsarbete som måste bygga på en djupare samverkan och beredskap från både förskolans och skolans sida att ompröva, förändra och utveckla innehåll och arbetssätt. Det rör sig här om en långsiktig process som kräver beredskap att ompröva och förändra. Det är också angeläget med forskning som närmare analyserar kontinuitetsproblematiken.

Allmänna förutsättningar

All samverkan tar tid och kraft i anspråk. För att samverkan ska upplevas som viktig och meningsfull måste den ha ett klart syfte och klar inriktning för alla berörda. Om syftet är oklart kan det vara svårt att se någon mening med att lägga tid och kraft på samverkan. En annan förutsättning för samverkan är ömsesidig respekt och förståelse. Om man har uppfattningen att skolan har högre status och är förmer än förskolan försvåras en djupare samverkan.

Kunskap om den andra verksamheten, dess funktion, uppläggning, villkor och betydelse för barns utveckling är en förutsättning för förståelse och respekt och för beredskap att ompröva och utveckla den egna verksamheten.

Likvärdiga villkor för samverkan måste gälla inom de båda yrkesgrupperna om inte intresset ska avta efterhand.

De berörda personalgrupperna har flera andra samverkanspartners inom och utanför den egna verksamheten. Samtidig övergång från daghem till skola och fritidshem kräver att barnen introduceras i två nya miljöer samtidigt. Detta är olyckligt för barnen och krävande för daghemspersonalen och bör därför undvikas. Lågstadielärarna å sin sida ska introducera sin klass (åk 3) i mellanstadiet samtidigt som samverkan pågår med den eller de förskolor där de blivande nybörjar-

na vistas. Samverkan som syftar till att barn och föräldrar ska lära känna den nya skolmiljön bör därför påbörjas i god tid före skolstarten. Innehåll och former bör planeras noga så att samverkan sker på en konkret och personlig nivå och ger alla inblandade ett rimligt utbyte i förhållande till insats. För detta behövs stöd från förvaltningar och förtroendevalda.

Närhet mellan förskola och skola underlättar samverkan. Av bland annat denna anledning har man ibland förlagt förskola och skola till samma byggnad. Samlokalisering medför både för- och nackdelar.

— Den är i sig ingen garanti för samverkan. Anläggningarna blir ofta stora och erfarenheterna visar att samarbete såväl inom enheten som med närmiljön försvåras i stora anläggningar. För att personal, barn och föräldrar ska ha möjlighet att lära känna varandra och få överblick över verksamheten samt ha kontakt med människor och verksamheter i närmiljön bör förskoleanläggningar vara relativt små. Socialstyrelsen anser att de bör omfatta ca 30–60 barn. Idag är det sällsynt att större förskolor byggs.

Socialstyrelsen är positiv till samlokalisering av förskola och lågstadium när anläggningens storlek och organisation ger förutsättningar för praktiskt samarbete. Eftersträvas en närmare samverkan mellan förskolan och lågstadiet, omfattande även barn och föräldrar, bör den totala anläggningen dock inte vara större än vad som gäller för förskolan.

I större enheter kan en mer omfattande samverkan inte förväntas. Organisation och kontakter blir mer formaliserade och samarbetet med barnens miljö i övrigt försvåras. Fördelarna med förskola och lågstadium i samma byggnad måste därför vägas dels mot de nackdelar som är förknippade med stora anläggningar, dels grundskolans behov av kontakt mellan låg-, mellan- och högstadiet.

Skillnaderna mellan förskola och skola utgör i de flesta fall inga direkta hinder för samverkan mellan reguljär förskole- och lågstadiesamverkan. I verksamhet där förskolebarn och skolbarn ingår i samma grupper och förskolepersonal och skolpersonal i samma arbetslag (verksamhetsintegrering) visar hittillsvarande erfarenheter att skillnaderna i verksamheternas reglering och utformning, personalens anställningsförhållanden m m blir särskilt tydliga och lätt orsakar problem. Organisationen innebär även en oklar ansvarsfördelning

mellan förskolan och skolan. Sådan verksamhet har ordnats i forskningssyfte på ett par ställen i landet (Öckerö och Göteborg) för att förskollärare och lågstadielärare genom att arbeta tillsammans ska kunna utveckla förskolans och lågstadiets arbetssätt mot bättre kontinuitet. Erfarenheterna av det arbetssätt som utvecklas inom projekten ska komma den reguljära förskole- och skolverksamheten till del när projekten utvärderats. Avsikten är inte att den organisationsform som använts inom försöksverksamheterna ska utgöra någon modell för framtida verksamhet.

I glesbygdssområden finns det som regel praktiska förutsättningar för ett konkret samarbete. Det totala antalet barn är oftast litet och ett nära samarbete därför lättare att uppnå. Samlokalisering eller verksamhetsintegrering kan vara befogad av flera skäl. Dels kan barnantalet vara för litet för reguljär verksamhet, dels kan förskollärare och lågstadielärare ha ett praktiskt stöd av varandra.

Kommunal och statlig samverkan

För att underlätta barnens skolstart krävs samverkan och insatser på flera nivåer. Hur personalen i förskolan och i skolan tillsammans med föräldrarna förbereder barnens skolstart är helt naturligt det mest betydelsefulla för barnen. Men personalens möjligheter att på verksamhetsnivå göra skolstarten till en positiv händelse för barn och föräldrar är i hög grad beroende av vad som görs på förvaltnings- och politikernivå i kommunen och på statlig nivå. Insatser – eller brist på insatser – underlättar eller hindrar en positiv samverkan och utveckling av de båda verksamheterna. Det bör därför noga övervägas hur praktisk samverkan och utveckling inom förskola och lågstadium kan underlättas och stimuleras genom insatser dels på kommunal nivå, dels på statlig.

Samverkan mellan personalgrupperna bör inriktas på att dels underlätta själva miljöbytet för barnen när de börjar skolan och dels nå bättre överensstämmelse mellan pedagogisk grundsyn och kontinuitet i innehåll och arbetssätt.

Formerna för samverkan bör vara enkla och naturliga och så långt möjligt ligga på en konkret och personlig nivå för att ta vara på

kreativitet och personligt engagemang. Statlig eller kommunal detaljstyrning är inte lämplig. Däremot bör grundläggande principer och riktlinjer för samverkan mellan förskolan och lågstadiet finnas i varje kommun.

Kommunal samverkan

Personal-, barn- och föräldragruppernas samverkan utgör kärnan i samarbetet både vad gäller kontaktverksamheten inför skolstarten och utvecklingen av respektive verksamhet.

För att underlätta *barnens miljöbyte* vid skolstarten och göra dem trygga och hemmastadda i skolmiljön har en rad kontaktformer utvecklats. Lågstadielärare och eventuellt annan skolpersonal besöker förskolan för att träffa barn, personal och föräldrar och berätta om skolan. Förskolebarnen och -personalen besöker lågstadiet. Barnen i en lågstadielklass fungerar som "faddrar" för de blivande nybörjarna och gemensamma aktiviteter ordnas för förskolebarn och skolbarn såsom utflykter och fester. Dessa samverkansformer behöver utvecklas vidare, i synnerhet till sitt innehåll. Varje aktivitet bör ha ett klart syfte och form och innehåll anpassas till det man vill uppnå.

Föräldrarnas roll i detta sammanhang behöver särskilt uppmärksammas. De står för en viktig kontinuitet i barnens tillvaro och deras inställning till skolstarten och skolan har stor betydelse för barnen. Föräldrarna bör därför få ingående information inför skolstarten och ges möjlighet att ta en aktiv del i kontakterna med skolan. Många familjer, bland annat invandrarfamiljer och föräldrar till handikappade barn, kan behöva särskild information och extra stöd i samband med skolstarten.

Av stor betydelse för kontinuitet förskola–lågstadium är att samtliga 6-åringar i en förskolegrupp får komma i samma skolklass. Detta innebär samtidigt en sammanhållen föräldragrupp. På detta sätt förs den trygghet, lek- och arbetsgemenskap som utvecklats i barngruppen vidare till skolan. På samma sätt kan det föräldrasamarbete som påbörjats i förskolan utvecklas vidare i skolan. Samtidigt underlättas samverkan mellan förskolan och lågstadiet eftersom förskolan inte behöver ha kontakt med flera skolor. Eftersom det är färre barn i förskolegrupperna (högst 20) än i lågstadielklasserna (högst 25) kan

klassen komma att bestå av barn från en deltidsgрупп och 6-åringar från ett eller ett par daghem. Lågstadipersonalen har således mer än en förskola/förskolegrupp att samverka med inför skolstarten. Denna samverkan kan eventuellt samordnas. Då får alla barn i den blivande lågstadieklassen möjlighet att träffa och lära känna varandra före skolstarten. Detta kan vara särskilt viktigt för de oftast fåtaligare daghemsbarnen.

För att förskolegrupperna ska kunna föras över i sin helhet till samma lågstadielklass bör man söka få förskolans och skolans upptagningsområden att sammanfalla.

Information till skolan om enskilda barn lämnas av föräldrarna. Information om verksamheten i förskolan lämnas av förskolepersonalen. Detta kan ske i form av en kortfattad verksamhetsbeskrivning över innehåll, arbetssätt och arbetsformer samt regler och normer som tillämpas i verksamheten och de teman som behandlats. En sådan beskrivning gör det lättare för mottagande lågstadielärare att utgå från barnens erfarenheter i förskolan. Verksamhetsbeskrivningen kompletterar kommunens riktlinjer för förskoleverksamheten. Förskolan i sin tur bör få någon form av beskrivning av det mottagande lågstadiets verksamhet och utvecklingen inom denna skola, t ex genom rektorsområdets arbetsplan med viss komplettering.

Bättre överensstämmelse mellan förskolans och lågstadiets verksamheter – synsätt, innehåll, arbetssätt – bör efter hand kunna utvecklas genom de kontakter som syftar till att underlätta barnens miljöbyte. Men detta är inte tillräckligt. Även andra insatser är nödvändiga för att utveckla verksamheterna i relation till barnens behov och förutsättningar. De båda yrkesgrupperna måste få tillfälle att träffas utanför barngrupp/klass för att informera varandra om respektive arbetsområde och diskutera pedagogiska frågor. Viss gemensam fortbildning för förskolepersonal och skolpersonal bör ordnas regelbundet.

Aven på politiker- och förvaltningsnivå är det angeläget med kunskap om verksamheten på det andra området. Företrädare för förskolan bör därför inte bara vara väl förtrogna med förskolans inre verksamhet och ta ett ansvar för dess utveckling, utan bör också sätta sig in i skolfrågor.

Administration av kommunal samverkan

Socialnämnden och skolstyrelsen har ansvaret för samverkan mellan förskolan och skolan och för att det finns av de båda nämnderna antagna riktlinjer för denna samverkan.

I arbetsplanen om förskolans pedagogiska verksamhet, mål och inriktning, har socialstyrelsen framhållit att socialnämnden bör anta riktlinjer för verksamheten i förskolan. I dessa riktlinjer bör också nämndens policy för samverkan med skolan redovisas.

Den administrativa samverkan och riktlinjerna för samverkan i övrigt måste utformas med hänsyn till de lokala förutsättningarna. I ett initieringsskede eller förändringsskede kan det finnas anledning att tillsätta en särskild arbetsgrupp. Den löpande uppföljningen av hur samverkan utvecklas sker ofta bäst i mindre formella arbetsformer. I många kommuner finns samverkansorgan mellan socialnämnd, skolstyrelse, fritidsnämnd och kulturnämnd. Det kan vara lämpligt att anknyta till detta organ.

Det är också viktigt att beakta att det finns många andra samverkansbehov mellan socialnämnden och skolstyrelsen än de som avhandlas i denna arbetsplan. En viktig fråga gäller samverkan om skolbarnen och hur deras behov av fritidshem och fritidsverksamhet ska lösas. Det gäller också många barn som av olika skäl riskerar att utvecklas ogynnsamt. Socialnämnden har ett lagstadgat ansvar för dessa barn, för vilka skolmiljön och skolans funktion har stor betydelse.

Den samverkansgrupp som kommunen utser bör ha ansvaret för att arbeta fram förslag till riktlinjer, ta tillvara idéer och erfarenheter, uppmärksamma problem, informera om samverkan och i övrigt följa hur samverkan utvecklas. Ansvaret för att riktlinjerna kan förverkligas ligger på respektive förvaltning. Kommunens riktlinjer för samverkan bör behandla följande frågor:

- syftet med samverkan
- information, kontakter och besök som alla barn och föräldrar ska omfattas av före skolstarten
- information till skolan om förskolans verksamhet och vice versa
- föräldrarnas roll och ansvar för information om enskilda barn med

särskild hänsyn till invandrarbarn och andra barn med behov av särskilt stöd

- fortbildning och studiedagar för ömsesidig information och diskussion om pedagogiska frågor och pedagogisk utveckling inom förskola respektive skola.

Samverkan på statlig nivå

För utveckling av kommunal samverkan mellan förskola och lågstadium och för ökad kontinuitet på för barnen viktiga områden behövs samverkan även mellan myndigheter på statlig nivå. Socialstyrelsen och SÖ har som tillsynsmyndighet för förskolan respektive skolan ett övergripande ansvar för verksamheternas utveckling. SÖ och universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) svarar för personalens utbildning. Det samarbete som finns idag mellan dessa tre myndigheter behöver mer inriktas på pedagogisk grundsyn samt innehåll och arbetssätt i förskolan och på lågstadiet. Samverkan mellan de berörda verken gäller bland annat följande områden

- förskolepersonalens och lågstadielärarnas utbildning och vidareutbildning
- fortbildningsfrågor, fortbildningsmaterial, information
- arbetsplans- resp läroplansarbete
- insatser för att stimulera kommunal samverkan mellan förskola och lågstadium
- forsknings- och utvecklingsarbete

Utbildningens och vidareutbildningens innehåll är av stor betydelse för gemensam pedagogisk grundsyn och kännedom om verksamheten på det andra stadiet. UHÄ har därför en central roll i samverkan på statlig nivå.

Vad gäller fortbildning och utvecklingsarbete har socialstyrelsen för avsikt att söka identifiera och koncentrera samverkan till områden inom verksamheternas innehåll och arbetssätt som är särskilt viktiga ur kontinuitetssynpunkt. Ett sådant är språkutveckling och grundläggande förberedelse för läsning och skrivning.

När det gäller forsknings- och utvecklingsarbete har denna skrift

visat på behovet av utökade insatser. Det gemensamma forsknings- och utvecklingsarbete som socialstyrelsen och skolöverstyrelsen initierat måste betecknas som otillräckligt även om det i sig varit positivt och gett väsentliga bidrag till utvecklingen av samverkan mellan förskola och lågstadium. Eftersom det forsknings- och utvecklingsarbete som förekommit huvudsakligen varit av försöks- och utvecklingskaraktär har åtskilliga grundläggande frågor och problem inte blivit analyserade och belysta.

Det finns därför behov av en djupare analys av på vilket sätt och i vilka avseenden den bristande kontinuiteten mellan förskolan och lågstadiet utgör ett problem för barnen. Denna frågeställning är utomordentligt angelägen att uppmärksamma i det framtida forskningsarbetet.

Referenslitteratur

- Andersson, Bengt-Erik, Malmros, Åsa, Zillén, Eva (red.): Årskurslös undervisning i praktiken. LiberLäromedel Malmö, 1981.
- Andersson, Egil: Samverkan mellan föräldrar, förskola och skola POSLEF-projektet 5, Institutionen för praktisk pedagogik, Göteborgs universitet, 1981.
- Barnstugeutredningen: betänkandet Förskolan (SOU 1972:26 och 27).
- Bring, Sven: Bäckby FLM-skola, ett försök med samverkan förskola-skola. Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, 1974.
- Från lek till allvar: Om övergången från förskola till skola. Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, 1978 (BUS-projektet).
- Brodén, Lena och Hamberger, Birgitta: Integrering förskola-grundskola i Skintebo, Institutionen för praktisk pedagogik, Göteborgs universitet, 1979 (FOGIS-projektet. Planeringsrapport).
- Gran, Birgitta: Samverkan förskola-lågstadium. En bakgrundsbeskrivning. Lärarhögskolan i Malmö, 1967 (FÖL-projektet).
- Förskolans och lågstadiets samverkan med föräldrar. Lärarhögskolan i Malmö, 1977 (FÖL-projektet).
 - Innehåll och metoder i förskolans verksamhet. Analys av material och verksamhetsformer inom projektet (FÖL). Lärarhögskolan i Malmö, 1978.
 - Former för samverkan mellan förskola och lågstadium. (Slutrapport FÖL). Lärarhögskolan i Malmö, 1979.
- Gustavsson, Bertil, Stigebrandt, Eva och Ljungvall, Roger: Den dolda läroplanen, Liber Utbildningsförlaget, 1981.
- Jacobsson, Ulla: Förutsättningar, krav och konsekvenser för personal vid samverkan (FÖL). Lärarhögskolan i Malmö, 1977.
- Johansson, Jan-Erik: Ett försök med samverkan i lärarutbildningen. UHÄ-rapport 1979:7.
- Krook, Ylva och William-Olsson, Inger: Att vilja lära: Om förskolans och lågstadiets arbetsformer. Esselte Studium, 1976.

- Köhler, Eva-Marie: Skola, förskola och skolförberedelse i Sverige. Tidskrift för Nordisk Förening för Pedagogisk Forskning. Nr 3 1980.
- Lannerwall, Birgitta: Lokala försök med samverkan förskola-lågstadium (BUS-projektet). Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet, 1975.
- Lind, Sune: Förskola-skola i samverkan. Erfarenheter från FÖL-projektet. SÖ 1980.
- Ljungblad, Tage: Förskola-lågstadium i samverkan. Länskolnämnden i Västmanlands län, 1977 (FLIS-projektet).
- Förskola-grundskola i samverkan. Förutsättningar och hinder (Doktorsavhandling), Acta Universitatis Gothenburgensis, 1979.
- Ljungvall, Roger: Ett år på Lanternan (FOGIS-projektet). Institutionen för praktisk pedagogik, Göteborgs universitet, 1979.
- Lundgren, Ulf P: Att organisera omvärlden. En introduktion i läroplansteori. Publica. LiberFörlag, 1979.
- Läraryrkesutredningen 1974: Lärare för skola i utveckling (SOU 1978:86).
- Malmros, Åsa och Zillén, Eva: Försök att förändra. BIL-projektet 1. Barnpsykologiska forskningsgruppen, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, 1978.
- Malmros, Åsa: Elever och lärare planerar. BIL-projektet 3. Barnpsykologiska forskningsgruppen, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, 1979.
- Norén-Björn, Eva: Förskolepedagogik i praktiken. LiberLäromedel Lund, 1980.
- Peterson-Bergström, Gunilla: Föräldrar som resurs – intervjuer med föräldrar till nybörjare. POSLEF-projektet 3, Göteborgs universitet, Institutionen för praktisk pedagogik, 1980.
- Peterson, Jan (red): Skolan som kunskapsförmedlare. Debattantologi. Prismaserien, 1979.
- Regeringens proposition 1978/79:180: Läroplan för grundskolan. Skolöverstyrelsen: Läroplan för grundskolan, Allmän del, 1980.
- Socialstyrelsen: Arbetsplan för förskolan 1975–1981.
- Samverkan förskola-lågstadium i glesbygd. Slutrapport 1977.
- Meddelandeblad nr 5 1979. Vägledning i frågor som rör uppskov med skolgången.

Wall, Ulla: Förskola i glesbygd. Sammanställning av socialstyrelsens förskoleverksamhet. Socialstyrelsen, 1976.

Wiechel, Anita: Inskolning av barn som deltagit i samverkan förskola-skola (FÖL). Lärarhögskolan i Malmö, 1976.

– Barn med särskilda behov av stöd och stimulans (FÖL). Lärarhögskolan i Malmö, 1979.

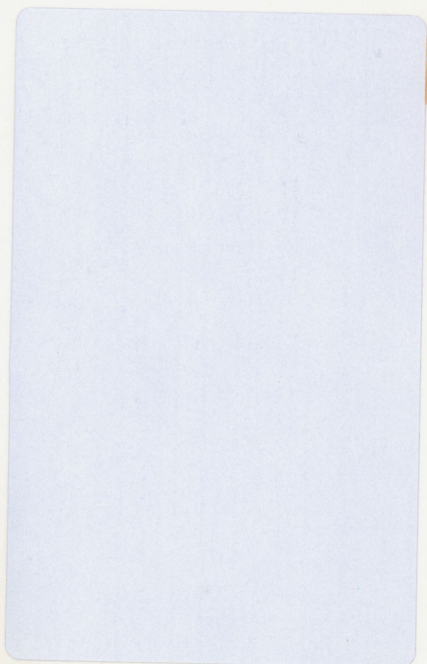
– Olika personalgruppers åsikter om barn i förskola och på lågstadium. Akademisk avhandling. CWK Gleerup, 1981.

Zillén, Eva: Årskurslöst lågstadium. BIL-projektet 2. Barnpsykologiska forskningsgruppen, Högskolan för lärarutbildning i Stockholm, 1979.

Östmar, Jan-Erik: Årskursintegrerade klasser på lågstadiet. Liber Utbildningsförlaget Stockholm, 1981.

BIBLIOTEKET
I MÖLNDAL

När barnen börjar skolan möter de inte bara en ny miljö utan också andra förväntningar och krav, andra arbetsformer än i förskolan. Barnens behov av trygghet och kontinuitet är centrala frågor i detta sammanhang.

Med denna del av **Arbetsplan för förskolan** vill socialstyrelsen bidra till att samverkan mellan förskolan och lågstadiet mer än hittills inriktas på de inre verksamheterna, den vardag barnen möter i förskolan och i skolan. I skriften behandlas kortfattat några områden av central betydelse för samverkan: förskolans och skolans pedagogiska och sociala funktion, synsätt i pedagogiska och sociala frågor, krav på flexibla verksamheter i förskolan och skolan för att tillgodose alla barn i respektive åldrar, förskolans möjligheter att förbereda barnen för skolan och föräldrarnas roll i samband med skolstarten. Förutsättningar för utveckling av samverkan diskuteras och synpunkter ges på behovet av samverkan på kommunal och statlig nivå.

Skriften vänder sig i första hand till socialnämnder och ledningspersonal i kommunerna men bör även vara av intresse för förskolans personal och föräldrar samt kommunalt ansvariga på grundskolans område.

Socialstyrelsens policy för verksamheten i förskolor och fritidshem publiceras under benämningarna

Arbetsplan för förskolan

Arbetsplan för fritidshem

Som komplement till arbetsplanerna publiceras annat för verksamheterna intressant material under benämningarna

Arbeta i förskolan

Arbeta i fritidshem

LiberFörlag

ISBN 91-38-9